ПОСВЯТА

До моєї покійної
сестроньки Надії

Як побожну данину
Найсвятішої любови,
Оцю збірочку сумну,
Звуки скривдженої мови,
Я присвячую тобі,
Моя сестронько кохана,
Що загибла в боротьбі,
Злою долею спіткана!
Скільки раз пером слабим
Ти, пануючи, водила;
Падав — зором голубим
Знов на правий шлях будила!

Жовтень 1893 ...

ПЕРЕДМОВА

Народ, покинутий на злидні,
Народ, плазуючий у млі,
Повинен стратить риси рідні.
Безслідно стертися з землі!

Убогенький мій "Пролісок", але від щирого серця... Не шукайте в нім солодких пахощів, та й не барвистий він до того, звичайно... як усякий пролісок, що ледве-ледве пробився з-під снігу на мир... Тож вибачте! Заманулось до божого світла — от і склалась збірочка... вже чого варта, так нехай і вітають. Зміщує вона переважну частину моїх самостійних творів; одкинув я поеми, просторі речі епічні та дещо змісту особистого, не рушивши і перекладів, котрі згодом гадаю видати, коли бог дасть,

окремою книжечкою. Все, що в "Проліску", написане мною, починаючи з 1890 року, віршів два-три хіба складені раніше, але потім перероблені,— остався один зміст.

Павло Граб

РОБІТНИКОВІ

Роби на других дні та ночі,
На хвилю праці не заспи;
А візьме сум, заплачуть очі —
У чарці горенько топи...

Поки останнього хабітку [1]
Не розметають глитаї,
Поки на вічнім заробітку
Не стратиш силоньки свої;

Та не задубнеш без прочинку
Посеред улиці, поки
У карбувальному будинку
Не розлетишся на шматки.

ШВАЧКА

Рученьки терпнуть, злипаються віченьки...
Боже, чи довго тягти?
З раннього ранку до пізньої ніченьки
Голкою денно верти.

Кров висисає оте остогиджене,
Прокляте нишком життя,
Що паненя, вередливе, зманіжене,
Вишвирне геть на сміття.

Де воно знатиме, що то за доленька —
Відшук черствого шматка,
Як за роботою вільна неволенька
Груди ураз дотика.

ДАЙТЕ!

Душно конать у знесиллі...
Дайте повітря на мить!
Раз до цілющої хвилі
З ліжка мене підніміть!

Дайте-бо, дайте зітхнути
Вільно, щасливо — хоть раз,
Серцем від мук оддихнути,
Збутись щоденних образ!

Наче навішано гирі,
Вся зайнялась голова...
Думка об іншому мирі
Тільки осталась жива!

КВІТКА (до Н. К. С.)

Прощайся з ясною красою,
Бо вже заходять косарі;
Зайшли — поникла під косою,
Зів’яла ранком на зорі.

Ронивши слізку, посихаєш,-
Беруть на образи святі;
Ти все жива; благоухаєш
На кипарисному хресті!

* * *

Розпука крає
Серце на дні...
Зіронька сяє,
Та не мені.

Чи їй знать треба,
Як біль дійма?
Зіронька неба
На все німа!

ДО СІЯЧІВ

Де ви, правди всенародної
Та братерства сіячі?
Де ви, мислі благородної
Тверді духом діячі?

Вийдіть купою, порайтеся,
Гляньте: трупи та хрести;
Всюди — бранці... не цурайтеся
Їх великої мети.

Розсівайте жменя жменею
Чисто звіяне зерно:
Вороги над Руссю-ненею
Ізнущаються давно!

ДО Н. К. С.

Такої певної, святої,
Такої рідної, як ти,
Такої щирої, простої,-
Вже більше, мабуть, не знайти.

Таку нечасто скинеш оком,
Такою тільки що марить...
А раз зустрінеш ненароком —
Навіки долю озарить!

НА МОРІ

Зривається буря від краю до краю,
Бурхочуть навколо вали;
Погнулася щогла... Дарма позираю
Вперед непроглядної мли.

Ні променя навіть, ні гуку людського,
Реве лишень вітер водно,
Скажено запліскує човна гибкого...
Набачив я згубу давно.

Хвилина — і стану я жертвою моря,
Без духу поляжу на дні...
Немає рятунку... не буде... хоч зоря
Заблимала вже вдалині!

ДО ДИТИНИ

Тішся вволю; смійся, доки
Озаряє сміх уста,
Та безхмарні літа-роки
Не накладують хреста;

Доки сумом та журбою
Ще не здибало тебе;
Доки небо над тобою
І ясне, і голубе.

Так, дитино моя люба,
Погуляй — твоя пора,
Бо вже, може, лиха згуба
І по тебе десь чухра.

ДО УКРАЇНИ

Під небом дальньої чужини,
Де хуги носяться одні,
До тебе, кращої дружини,
Складаю я мої пісні.

І випливаєш ти над мене
У тій збагніченій красі,
Що не зруйнують, серце-нене,
Твої пекельники усі!

ДОЛЯ

Всі жита грозою збило;
Полягла трава...
Стихла буря: ясно, мило;
Поле ожива.

Так і наша хмура доля...
Прогудуть громи —
І зітхнем ми, збувшись горя,
Повними грудьми!

НАДІЯ

Не зітхай так безнадійно,
Скорбних уст не замикай,

Рук не складуй ще подвійно,
З лану битви не тікай.

Глянь на луг — не вся травиця
Ще потоптана у прах;
Глянь на люди — чесні лиця
Ще не всі обвіяв страх.

Ще великі перепони
Злу поставлено кругом,
Не безкарно рвуться стони
Під ворожим батогом.

Встануть мученики-браття,
Встануть сестри, як живі...
За годиною прокляття.
Мук, кайданів та крові,

Зрадно купленої слави,-
Панство волі йде услід,
І на чолі миросправи
Власно з’явиться нарід!

ПУСТКА

Пусто та голо —
Скільки збагнеш;
Степу навколо
Не осягнеш.

Рве хуртовина;
Хата — сумна,
Мов домовина
Несподівна.

Темрява ночі
Перемага,
Тяжить на очі,
Гнітом ляга.

ДО Н. К. С.

Заранку в холодну могилу
Ти жертвою часу лягла;
Без жалю загублено силу...
А в мене пак гадка жила:

Що повівом навіть не скине
На тебе пануюче зло,
Що смерть над тобою запине
Отрутою повне жало!

ДУМКА

Дружили ми, а пройдуть літа,
І, може, стрінемось не ті;
Душа, мов пустка неогріта,
Перехолоне у чутті.

Загасне світле чарування,
Насунуть сірі, темні дні...
Та не забудьмо почування,
Що нас єднало до борні!

ДО УКРАЇНЦІВ

Українці, браття милі,
Відгукніться, де ви є;

Чи живі ще, чи в могилі
Давня слава зогниє?

Чи покраща доля наша,
Мине сором, що вкрива;
Чи до краю спита чаша,-
Рабства чаша вікова?

Гей, докупи, певні діти!
Всіх веде мета одна:
Шлях любові та освіти
Нас навіки поєдна!

НА ЛИСТ

Не хились душею, друже,
Не ридай у самоті;
Хрестоносця приоруже [2]
Розіп’ятий на хресті.

Серце, правдою кипуче.
Повне чистої краси,
У конанні невсипуче.
До могили донеси.

Світлом істини святої
Розірви обійми тьми:
Хмара темряви густої
Повисає над людьми.

ДОПУСТИ

Що за допусти господні?
Позавчора — кріпаки,

Вчора — вільні, а сьогодні —
Хоч під вікна по шматки!

Кмет [3] господарем від пана
На слободу [4] одійшов...
Що ж блукає без жупана,
Без онуч і підошов?

Чувся клопіт за освіту,
Гасло щирих громадян...
А чи трапило під свиту
Піклування передян? [5]

Цур питать... Бажання славне
Поміж нами доки йшло,-
Над народом панство давнє
Відрождатись почало!

В ДАЛЕЧІНЬ

За морем холодним, в далекій чужині,
Де сонця ніколи не видно з тайги [6]
Де нетрі, болота лихі та пустині,
Та скали кремінні, на вічні сніги...

Де тьма та неволя одвіку й довіку,
Де, стогону опріч, нічого не чуть,
Де гине надія, де муки без ліку,
Де сльози невільницькі тільки течуть...

Де люди на себе кайдани гартують,
Де рідного брата запеклі брати
Що божу годину на пласі катують...
Там, сестронько люба, конаєш і ти.

Не падай до туги, красуйся, мій квіте;
Велике та славне страждання твоє
Шлях терну та крові любов’ю освіте,-
Неволя живої душі не уб’є.

Пом’януть твій образ бездольці закуті,
Стомленим від долі про тебе звістять;
Міць викличуть муки твої незабуті.
Перлинами сльози колись заблистять!

ВИКЛИК

Кругом неволя... гаснуть очі,-
Чого не бачили вони?
Мов той густий серпанок ночі
Повис над миром восени.

Не рушить нас кайдан, ні страта,
На все ми соромно — німі;
Освітній [7] брат сліпого брата
Гнітить і досі ще в ярмі.
Святий завіт, одвіку божий,
Занапастили, все в крові...
Коли ж постане месник можий [8]
На ті злочинства світові?

У СНІ

Сон мені снився...
Вечір зрина;
Я опинився
Коло млина.

Любо, привільно
В тишу гулять...
Верби прихильно
Гнуться, шумлять;

Шепчуться лози,
Ріють човни...
Бризнули б сльози,-
Майся вони.

Сивий рибалка
Сіть закида,-
Здійметься скалка,
Плесне вода.

Журно дзюріє
Попід веслом...
Огнище мріє
Геть за селом.

Хлопці на паші
Чи косарі
Сіли до каші
Серед ріллі.

Божа дорога
Опочива...
Пісня розлога
Сум навіва;

Хвилею ллється,
Стогне, зітха,
Плаче, сміється
І затиха.

Сяють зірниці;
Спустилась ніч;
Поверх дзвініці
Віщує сич...

І я прокинувсь
Тяжко зі сну,
Неначе ринувсь
Знов у труну.

Тьма наді мною,
Стужа дійма,
А за стіною
Виє зима.

ДО ТОВАРИСТВА

Не горюйте, що тьмою окрите
Непривітане ваше життя,
Кров’ю серденько все перелите,
Перебрехано кращі чуття;

Світ обвіяний пахом могили,
І до краю панує тюрма,
Задаремно погублено сили,
В тілі кістки живої нема...

Не сумуйте, що купа на купі
Всі поляжем за діло святе:
На зітлілому нашому трупі
Невмируще братерство зросте!

ТЯЖКИЙ ЗАВІТ

Любить врага, всестраднице свята,
Ти людям грішним завішала.
Конаючи під тяжею хреста
За сонце правди, як повчала...
Твої завіти... бережу я їх...
Ти стежку світиш і з могили...
Але простить мучителів твоїх
Я не відчую в собі сили!

СУЧАСНИКОВІ

Оце дивлюсь безрадісно на тебе,
Загляну в душу змучену твою —
І несподівано самого себе
В тобі, мій брате, пізнаю!

Ще з пелюшок здобувся ти отрути,
Не бачив навіть радощів життя,-
А вже воно на тебе вспіло тхнути
Диханням смертного пиття!

І підеш ти гірким шляхом недуги,
У темряві шукаючи зорі,
Конаючи з невимовної туги,
Довіковічним брацем прі! [9]

Дізнаєшся в кайданах самотини,
У тридцять літ — знесилений дідусь,
Гадавши нишком: кращої години
Я в мирі ледве чи діждусь...

Та вірую, що хрест мій не безплодний,
Що хрест отой — бездольний люд спасе,

Запинить, певно, стогін всенародний,
Вітчині щастя принесе!

ДО ГАЛИЧАН

Міцно, браття, стиснім руки,
Обіймімось гаряче:
Вкупі рушмо проти муки,
Що вражає боляче!

Здавна нам одна дорога,
Незворітна та тяжка;
Всіх однако мати вбога
До роботи заклика.

Годі ж спільної розради,
Шо люд путами скула;
Годі з нас тієї стради,
Що країна прийняла!

ДО РУСІ-УКРАЇНИ

Бажав би я, мій рідний краю,
Щоб ти на волю здобувавсь,
Давно сподіваного раю
Від себе власно сподівавсь.

Щоб велич простого народа
Запанувала на Русі,
Щоб чарівна селянська врода
Росла в коханні та красі.

Щоб Русь порізнена устала
З-під віковічного ярма

І квітом повним розцвітала
У згоді з ближніми всіма!

ГАДКА

Власне щастя та турботи,
Власні думки... кинь гадать...
До громадської роботи
Слід життя своє віддать.

Згинуть марні піклування
В тихім захистку хрестів,
Розлетяться почування.
Крім любові до братів.

Вона піде поміж миром,
Яко заповідь людська;
Щастя всіх — святим кумиром
Стане мужа-бояка!

НАД МОГИЛОЮ

І пекло мук, і крові море,
Якого, може, не знайду,
І найлютіше в світі горе
Я бачив — гіршого не жду.

Чи мислив я ж, щоб існялася
Рука на неї, всесвяту,
Щоб кров та чиста пролилася,
Щоб помста вбила душу ту!

ДО...

Що ні хвилину,
Скутий журбою,
Серденьком лину
Я за тобою.

Думоньку-мрію
Марно кохаю,
Тяжко болію,
Тихо зітхаю.

Тільки зирнути,
Радо заплакать,
Раз пригорнути,
Раз побалакать...

Біль дужч діймає,
Турботу буде...
Тебе немає,
Тебе не буде!

ЗІВ’ЯЗНИЦІ [10]

За народ свій нещасливий,
Повна щирої журби,
Ти ступила на правдивий
Шлях святої боротьби.

Опинились ми в неволі,
Побратались взаперті,
Ти не знала краще долі,
Як лихі конання ті.

І молився я нишком богу
В нерозважному страху,

Щоб тебе, мою небогу,
Зло не стріло на шляху!

ДО ТОВАРИША

Не скаржись на власне довідане горе,
Що в жизні нести довелось;
Поглянь лиш на сльози — цілісіньке море
Їх по світу геть розлилось.

Куди не піткнешся — панують кайдани;
То де вже спокою нам ждать?
Як щирі народу свого громадяни,
За край ми повинні гадать!

НА ПРОЩАННЯ

(М. В. С-му)

На прощання, милий брате,
Що сказать тобі?
Моє серденько розтяте
Ниє все в журбі.

В темну даль без повороту,
Може, зникнеш ти...
А нам треба б на роботу,
Бо люд кличе йти.

До завітів будьмо ж певні;
Доки мисль руша,
Стіймо поруч, як найкревні,
Як одна душа!

Обійнять навік немога,-
Обійму на час...
Доки світ, тяжка дорога
Не розлучить нас.

Що кайдани та напасті?
Годі потурать...
За братів нам доля пасти,
За сестер вмирать!

В гадці віки я з тобою,
Голубе ти мій!
Спогадай же хоть добою
У нудьзі німій!

МАРА

Бурно встали хвилі,
Відусіль течуть...
Боже... Де ви, милі?
Ні душі не чуть.

Сестронька єдина
На світі була.
Проклята година...
От і ту взяла!

НАРОДОВЦЕВІ

Хай панують кати,-
Не цурайся мети,
Не тужи;

Щоб дійшов люд знаття,
Прав здобився, [11] — життя
Положи!

* * *

Оце я думаю, брати,
Про долю рідного народа;
Прийшла година хрест нести,
Бо всюди — злидні, скрізь незгода.
Оце гадаю,— і мені
Таки частесенько здається,
Що мир, запеклий у борні,
Жартує тільки та сміється;
Що пал мережаних речей
За оборонників святині —
Одна омана для очей
Чи марний гук серед пустині;
Що мир, лукавий, як дівча,
Цього на людях уквітча,
А серце схилить до другого,
Пригорне потай дорогого,-
І хто всю душу віддає —
В кайдани зрадно закує,
На трупі бенкет бучний справить,
За домовиною ославить.
Дітей на внуків нацькує;
Що мир... О ні... бо тільки вами
Душа убога замарить,-
Якими радими словами
Бажав би я заговорить.
Я знову вірю, що пригода,
Мов чорна хмара, пропливе,
Що невмируща міць народа
Усе лихе переживе!

СИРОТИ

Сердешні діти... батька взято;
Смерть несподівано прийшла...
Пекельний Ірод справив свято,
Пир людожерності та зла.

Не поборов страшної муки
Борець хоробрий: все хотів
Знять догори ослаблі руки,
Востаннє стати на катів.

Сердешні діти... вам байдуже;
Ви усміхались, дивлячись,
Як ваша ненька рідна туже,
Слізьми безрадісно ллючись.

Бо ви не знали... Діти, діти!
Так тіштесь, доки ростете...
Чи довго на світ вам глядіти?
Як батько, може, помрете!

НА ПАМ'ЯТЬ

Навік минули вільні годи,
В далекий край припало йти;
І от під тяжкий час пригоди
Мені сестрою стала ти;

Мов ангел, сяла предо мною,
Неначе квітонька цвіла,
Моєю зорею ясною,
Моєю музою була!

Тебе нема, а все з могили
Твій образ світлий устає,-
І знов душа почує сили,
Замарить серденько моє.

ДАЛЕКО

Там, далеко, на Вкраїні,
Сяє сонечко ясне,
Світить людям, та в чужині
Не навідає мене.

Там десь ллються рідні звуки,
Боротьба за люд іде...
Тута ж часом від розпуки
Стигне слово молоде.

Там матуся теплі сльози
З горя щиро вилива...
Тута ж хуга та морози,-
Серце в тузі занива.

Побратими любі, милі,-
Скрізь розкидані вони:
Спочивають у могилі
Чи по тюрмах ждуть труни.

* * *

Україна приснилась мені,
Я прокинувсь ізмучений дуже;
Ранній промінь гуляв по стіні,
Та не легше було мені, друже!

Люду мимо чимало пройшло,
Радий гомін та жарти — байдуже...
А на серці у мене скребло,
І не легше було мені, друже!

Онде гай величаво дріма,
Вільна пташка так весело круже,
Чорнобрива жоржину лама...
Та мені не полегшало, друже!

* * *

Гаряче душа молилась,
Лихом вражена новим;
Наді мною ти схилилась,
Ніби світлий херувим.

І замовкло люте горе,
Серце марить, ожива...
Чи надовго? Де ти, зоре?
Боже! Хмара виплива.

ПО МОРЮ

Чимало днів по морю,
У тьмі німій,
На певну зустріч горю
Плив човен мій.
Швиряли хвилі бурні
На всі краї...
Вставали думи журні
Нудьги-змії.
Вітчини берег милий
Зникав і зник,
І рвався мій безсилий,

Розлучний крик.
А прірва виє, кличе
До бороття,
Пловцеві згубу зиче
Без вороття.

БОРЦЕВІ

Не трать надій:
Ти згинеш,— слід
Твоїх подій
Розтопить лід

В серцях катів,
Любов натхне
Їм до братів...
Вік промине;

Любов же та
Одним одна,
Що день — свята,
Що день — ясна,

Переживе
І всіх і все,
Життя нове
У мир внесе!

* * *

Красно при долині
Квітонька цвіла,
Та до кіс дівчині
Мати заплела.

Гордо чарівниця
Вродою пиша:
Чиста, як зірниця,
Молода душа.

Хай же сліз не баче,
Сяє-розцвіта,
Доки згине, наче
Квітонька ота!

БЛАГАННЯ

Над усім обладу маєш,-
Вчуй же стогін, прихились,
Правий боже! Чи зламаєш
Ти кайдани ці колись?

Дай нам силу вирвать руки
Із обіймів їх цупких,
Зарятуй від скону-муки,
Тхни огнем надій палких!

Розірви на небі хмари,
Тьму згромаджену розвій,
Щоб загибли людські чвари,
Вчувши голос дужий твій!

КРАЩЕ

Тяжко в неволі нудитись;
Молодість... де вона є?
Краще б у світ не родитись,-
Стільки він мук завдає!

Сестроньки, браття — в могилі,
Вороги ж люті — живі...
Як не затоплять їх хвилі
Вилитих сліз та крові?

Терпіть, а має справдитись
Божий святий заповіт...
Добре у світ не родитись,
Краще — побачити світ!

ДО БАНДУРИ

Не голосна ти, вбога бандуро,
Подруго люба тюрми!
Люди освітні вчують похмуро,-
Їх не привернемо ми.

Прості... чи дійде ж слово любові,
Чи їх прихилять пісні?
Супроти моря поту та крові
Що наші співи сумні?

Де вже бездольцям тим відрізняти
Ворог ти клятий чи друг...
Треба б поперед нам обійняти
Ціну народних послуг!

* * *

Нудьга без краю, серце гасне;
Сном перекинулась весна,-
Її не знав я... літо красне
В тюрмі за нею промина.

Заліза вічні наді мною...
Гнітить мертвота... сум та сум...
Вагуча пітьма пеленою
Щораз ляга на скутий ум.

Та все любов’ю б’ються груди;
Бажав би віки працювать,
До миру кличучи, щоб люди
Людей спішили розкувать!

СПОГАДАННЯ

Згадав я вас — і якось тихо
На серці хорому стає,
Потроху легша давне лихо
Чи тільки злегшання вдає.
Згадав — і наче ангел мира
Душі побитої торкнувсь,
Утішний звук зриває ліра,
Покій загублений вернувсь.
Всі наші стрічі так короткі,
Так несподівані були...
Та ваші риси — милі, кроткі —
Довіку в пам’ять залягли!

ЗАПИТАННЯ

Коли, буває, ненароком
На тебе стомою війне
І ти поглянеш пильним оком
На окружаюче сумне;

Коли роздивишся довкола
На безбережне море зла,

До лжі призвичишся, що згола [12]
Людей нікчемних опрягла...

То запитаєш журним криком:
За віщо ж люд носив хрести,
Смертельно вік боровся з віком,
Губили страдників кати?

ДО СЕСТРИ

Сяли зорі, підбивався
Місяць... справді віяв рай...
Одиноким серцем рвався
Я в далекий інший край:

Де на страті, сестро мила,
У терновому вінці,
Ти від ката опочила
З правим знаменем в руці.

Ти мовляла: "Щирий боже!
Захисти та укріпи;
Моє серденько неможе
Все любов’ю окропи!"

І встають передо мною
Перебуті вкупі дні,
Як дорогою сумною
Ми брели по чужині...

Помінялись ми хрестами,
Поклялися хрест нести
І гарячими вустами
Цілували ті хрести.

Попрощались, розійшлися,
Сумували в самоті...
Твої муки відбулися,
Змовкли вустоньки святі.

Мир красує... Сам собою
Я конаю у журбі:
Лину в думці за тобою,
Вік молитимусь тобі!

ВНОЧІ

Ніч панує непроглядна,
Тьма усе заволіка...
О, яка ж ти безвідрадна,
Моя тюрмо, та тяжка!

І в минулому — могили,
І попереду — хрести;
Як-то вельми треба сили
Світлу віру донести.

ЖІНОЧА ДУША

Обезмучено-недужий,
В тузі я поник чолом...
Тихо-тихо ангел дружий
Огорнув мене крилом.

Мов та хмара на блакиті,
Чорна думонька злина...
Що ж ото за ангел в світі,
Що за зоря весняна?

Гасне зірка найясніша,
Ангел ангела втіша...
То — жіноча найніжніша,
Найчаруюча душа.

ДО МУЧЕНИЦІ

Бувають темні дні розпуки:
Нічого серце не бажа,
А тільки прагне швидше муки,
На краще щастя не зважа;

Чогось турбується, шукає,
Вінця тернового жада,
На себе кари накликає,
За мир боліє та страда.

В той час безсилого жадання
Перед тобою я схилюсь,
Хресту великого страждання
Душі твоєї помолюсь!

В САМОТІ

Хай скажено кайданами
Ворог нас усіх кує!
Світла зоря водить нами,
Промінь мужності дає.

Так чого ж пак серце рветься,
Загартоване давно;
Чого інший раз озветься
Слабим стогоном воно?

Чи невже ж і кращі мари
Тяжко зіллються слізьми,
Не розбивши туги-хмари,
Як і ретязів тюрми?

ВОРОГИ

Від поконвіку нас повчали
І нині раду подають,
Щоб люди злодіїв прощали,-
Хай ближніх дальш собі цькують.

Отак за мир, любов та братство
Лилась велика мова та
І люд кувала за кріпацтво
Во ім’я господа Христа.

Але стають другі години,
Яка от саме настига:
Плямують зрадника країни,
Прощають власного врага!

ТУЖБА

Не в обіймах рідні —
У покійній труні
Ти, голубко моя, опочила;

А від катових рук,
Серед пекла та мук,
Всі пригоди життя покінчила.

Разом промінь загас...
Задаремно в той час
Викликала ти неньку до себе...

Висла пітьма німа...
Ти була не сама,-
Три сестри помирали край тебе;

Мовчки труту пили,
Попрощались, лягли —
Із тобою загинуть докупи.

Наостанку кати
Підійшли, щоб знайти
Всі чотири замучені трупи!

НА СПОГАД

Що божий день, коханий друже,
Мені спогадуєшся ти...
Заблимав ранок, хуга струже,
Але "між гори" треба йти.

І от рушаєш ти в дорогу:
Напівобтята голова,
Твою, вважай що дітську, ногу
Кайдан залізний повива.

Схопивши молот чи сокиру,
Ти в підземеллі хутко зник,-
І відгукнувсь в догоду миру
Нелюдським стогоном рудник.

Стомлений працею тяжкою,
Знов повернувся до тюрми,
Та не знайшов і там покою
Середи скреготу та тьми!

ДО СОЛОВЕЙКА

Розтьохкався соловейко
На калиноньці;
Щось не спиться серед ночі
Сиротиноньці.

"Розваж, розвій, соловейку,
Мою тугоньку;
Чи забуду прикру людську
Я наругоньку?

Чи судилось мені мати
Свою квітоньку,
Чи тинятись вік по наймах,
Серед світоньку?

Чи знайду я коли-небудь
Власну доленьку,
Чи все тягти чуже ярмо
Та неволеньку?"

Тьохка, плаче соловейко
На калиноньці,
Та не знає дати ради
Сиротиноньці.

ОРЛИ

Марно ради пита,
Вся засмучена,
Україна свята,
Перемучена.

Занедбали сини
Рідну мовоньку,
Не туди-бо вони
Гнуть головоньку,

На пожитки густі
Позіхаючи
Та кишені товсті
Напихаючи.

Дяка богу — всього
Враз набралися:
Від народу свого
Одцуралися...

А поки що чуже
Розшолопають,-
Чого вміли, то вже
Не второпають...

Ще й вирлають на мир
Гірш Московщини:
"Що за хлопський кумир
Народовщини!"

Чн таких ти орлів
Сподівалася,
Як за них лила кров,
Турбувалася?

Не так збавлять снаги
Силоміцники,
Як оті вороги,
Підпомічники!

ЛЮДИНА ЄСЬМ

Людина єсьм... Мене гнітуть слаботи;
Я чую їх, несила ж утекти;
Нікчемні мрії, суєтні турботи
Скули кругом, мов ретязем кати.

Все враз порвать... Нема у грудях влади:
Страшне життя, страшніша вічна тьма;
Не жду я більш ні щастя, ні відради...
Та хто зважа на доводи ума?

Жага взаємин та кохання в серці;
Наново манять блага світові...
Простіть мене, о мученики-мерці,
Простіть мене, о страдники живі!

Стомився я... без сил, на півдороги,
Украй побитий думами, стою;
Молю в людей і ласки, і підмоги...
Як сором стис головоньку мою!

Коли ж і де просвіток я поб,ачу?
Чого ж мені в невольницькій глуші
Ти не послав, о боже, на придачу
Усіх незгід хоть рідної душі?

Людина єсьм... Жага любові в серці;
Як одігнать замани [13] світові?

Простіть мене, о мученики-мерці,
Простіть мене, о страдники живі!

ТАМ І ТУТ

Там — квітки, та блиск, та чари,
Залицяння та вино;
Тута ж — праця, сльози, свари,
Пекло голоду одно.

Там — безкарна власна доля,
Панування без границь;
Тута ж стогін та неволя,
Припадання рабське ниць.

Там, проте, ненависть люта
Усередині душі;
Тут... джерело світла тута
Пробивається з глуші!

ЩАСЛИВА ЛЮДИНА

Кругом щаслива ти людина:
Не залякаєшся грози,
Бо ще не бачила країна
Від тебе Щирої сльози.

Не знавсь ти з мукою гіркою,
Не будеш віку ти конать...
Дай тільки бог того покою
Нікому на світі не знать!

ДІТЯМ

Перша думка наша, діти,
Краю рідному;
Першу працю присвятити
Люду бідному!

Усім серцем полюбляти
Вчіться ближнього,.
З тяжких злиднів визволяти
Неспроміжного.

Не кохайтесь у користі
З її шматтями,
А прямуйте жити вмісті,
Бути браттями!

Чули заповідь господню:
Всім любитися,
А не рить другим безодню
Та злобитися!

Отож будьмо, діти, певні
По-господньому:
Завжди милі, завжди кревні
Одне одному!

* * *
Щоб настав час жданий людського єднання,
Щоб ні пана більше не було, ні хлопа,
Треба перейнятись швидше світлом знання,
Поступом, якого осягла Європа;

Кращі думки віку щиро уживати,
Як любов до брата, рівна всім свобода,-

Ширити навколо, славить, розвивати,
Аж поки не стануть приводом народа.

Треба враз порвати з батьківською тьмою,
Кинути ледарство та гидку недбалість;
Нас гнітуть з усюди,— гіршою ж тюрмою
Служить жах нікчемний, свари та відсталість.

Отже, на півставі спільної освіти
Квітом рушить вгору зерно наше власне,-
І побачать вбогі України діти
Будуче славетне, будуче прекрасне!

* * *

О, яка ж ти сумна, Україно моя,
Навкруги оповита темнотою;
З яким жалем оце тебе згадую я
Як пошарпані груди турботою!

Не складаю пісень твоїй дивній красі,
Бо не бачу у стані сучасному;
Розпинали тебе всі до одного, всі,
Хто був паном у краї нещасному.

В царство казки твій рай на журбу одліта,
Мов прибитий негодами зимними;
А чи зможе ж кому смерть-руїна ота
Сповнить серце чудовими гімнами?

Світло правди нести проти лютого зла
В боротьбі із тяжкою годиною,
Працювать на користь та рятунок села —
Має бути любов’ю єдиною!

* * *

Прийде день великої відради:
Чоловіцтво, змучене украй,
Ворожду закине братства ради,
На землі побачать люди рай.

Час настане для взаємин спільних,
Зоря згоди заблищить у тьмі,
Рівний всім, в сім’ї народів вільних
Раб-народ забуде об ярмі.

Згине слід хижацької гидоти,
Слід змагань деспотських чи тупих...
Треба ж перш широкої роботи
На користь загнічених, сліпих.

Треба дбати за народну справу,
Швидше всім прокинутись від сну,
Одігнать минувшину криваву,
Наближать годиноньку ясну!

СТОГІН

Війна та кров... О чоловіцтво хиже,
Не гідне навіть імені людей!
Коли джерело поновлення свіже
Діткнеться наших кам’яних грудей?

Чи вже ж не можна у братерстві жити,
У злагоді блаженство спочувать?
Ні, треба знищить, для потіхи вбити,
У прокляті кайдани закувать!

Свята любов для світу буква мертва,
Христос — давно всіма забута річ;
І гине люд, страшної ночі жертва,
1 підпйра оту злочинну ніч!

Під час і жить нема тоді охоти;
Бо тільки пильно позирнеш на мир:
Який базар бездушної глупоти,
Який дрібний пануючий кумир!

В ТЮРМІ

Я оце так гірко на душі почувся,
Так важким занадто ізробився гніт,-
Від надій гарячих мовби одхитнувся,
Від надій на вільний, на широкий світ.

День — не день, а тяжкий прокид серед ночі.
Жизнь — труна за віку, темна та німа;
І здається часом, ніби смертю в очі
Зазирає хмура, заклята тюрма!

НАРОДОВІ УКРАЇНСЬКОМУ

Я бачу: ти до краю достраждався,
Народе мій! О, чи на те ж хіба
З нещасним прошлим ти єдино здався,
Щоб буть рабом, потурачем раба?

Стогнав ти вік у муках лихоліття,
Не маючи податися куди;
Зідравши шкуру з тебе, верховіття
До ворога пролазило в ряди.

Ти сам оставсь... Страшенна завірюха
Гула, усе метавши навкруги...
Не згинув ти; зберіг високість духа,
Не витратив багатої снаги.

З-під шин тугих німого бідуванню
Життям лине отой могучий дух;
Позбудуться нащадки горювання,
Наздоженуть загальнолюдський рух;

ДО СЕСТРОНЬКИ

Друже коханий, сестронько-раю!
Життя здається сумом без краю.
На світ, на люди чи подивлюся,
Ніби підтятий чолом хилюся,
Серденько мовкне, серденько в'яне...
Але твій образ ангелом встане,
Ясно засяє із домовини,
Викличе з глибу святі спомини;
Хочеться знову весь мир любити,
Усім на добре мислить-робити,
До законання [14] не скласти руки,
За правду згинуть, піти на муки,
Щоб певним братом, сестронько-раю,
З тобою стрітись в іншому краю!

* * *

Коли бучний бенкет на всю губу товсту
Ти справляєш,— про тих спогадай,
Хто квилить у церков, на дорозі, мосту
І дрижить — простяга свою руку пусту:
"Христа ради, на голод подай!"

Коли скрутно в житті доведеться тобі,
Зрадить віра,— поглянь лиш на тих,
Хто до краю поклав свої сили слабі
За насущний шматок у лихій боротьбі,
А не витратив думок святих!

Коли люду до уст розуміння своє
Ти збажаєш як слід подавать,-
Знай: забута верства богом на світі є,
Що їй променя сонця під час не стає,-
То на неї зверни працювать!

КОЗАКОВІ

Не хились додолу, зраджений козаче,
Про лиху пригоду навіки забудь,
Найлютішу муку серце переплаче...
Кинь свій жаль нікчемний, без вагання збудь!

Хай росте здорова, хай цвіте дівчина;
Маєш собі щастя іншого знайти:
Ти не одинокий, ти не сиротина,-
Єсть у тебе вірні соколи-брати...

Єсть у тебе думки, людові прихильні;
То кохай їх щиро, поміж гурт неси...
Всюди роздаються стони надмогильні:
Власною нудьгою пекла додаси.

Причинись до праці, де, служивши ближнім,
За своє кохання чоловік не дба;
Глянь лиш, як слабого знищено спроміжним...
Там твоя турбота, там твоя журба!

НА БРАТНІЙ МОГИЛІ

Скорбота, сум... зарані склав ти руки;
Жива душа в могилу полягла;
Не стало сил боротись проти муки,
Нелюдських, кривд, невимовного зла.

За рідну волю бився ти зі тьмою,
Святої правди мирові бажав;
Життя твоє повік було тюрмою,
Та ти його на інше не зважав.

Загинув ти,— взяла своє недоля,-
Мов одірвалась вітка від гіллі;
Насіння ж те зберуть онуки з поля,
Що сіяв ти з любов’ю по ріллі.

Твоя труна незнана буде миру;
Життя ж нове збудують труни ті...
Молюся я, хай прийме душу щиру
Замучений катами на хресті!

МРІЯ

Не знав я щастя серед світа,
А от бажається, проте:
Назад вернути давні літа,
Побачить дітство золоте.

Бажав би часом полинути
До тиші рідного села,
На шлях народний повернути,
Якого доля не дала.

Бажав би з людом сірим злитись,
З’єднатись жеребом одним,
Ураз радіть, ураз журитись,
Докупи навіть вмерти з ним!

ОМАНА

Тхне благодаттю круг мене,
Квітом усе розцвіло...
Як чарівничо зелене
Наше убоге село!

Легко,— ні суму, ні болю;
Ніби душа ожива,
Простір, пануючу волю
Збуджена грудь почува.

Кожне, здається, радіє;
Любо щебечуть пташки...
Знов ти мигнула, надіє,
Сил надала здалеки!

Пестять обійми кохані
Серце любов’ю мені...
Все ж те верзлося в омані,
Все те я бачив у сні.

РОЗВАГА

Пада сніг, степи вкриває;
Хуга б’є в моє вікно;
Серце в грудях заниває,
Що однісіньке-одно.

Справді ж так? А мрії ясні;
Шлях до світлої мети;
А чаруючі, прекрасні,
Дорогі мої брати?

Хай же виє хуга люта,
Жахом серце зворуша:
Сил здобуде думка скута,
Загартується душа!

ХИМЕРА

На хвилю б тільки збутись туги,
З неволі виглянуть на світ,
Спинить тяжке чуття недуги,
Украйні кинути привіт!

Як гірко трупом почуватись,
Безслідним полум’ям згоріть,
До жизні-праці марно рватись,
Душі коханої не здріть!

* * *

Доки сонця, доки світу,
Доки рясту, доки цвіту,
В радощах-журбі,-

Серця кращі почування,
Найщиріші поривання,
Душу — все тобі!

ТРУДІВНИЦЯ

Хмуро дивилася школа,
В бовдурі глухо гуло,
Вітер вривався зокола,
Сумно в хатині було.

Мертва трудівниця-пані
Біла, як віск, на столі
Там почивала, заранні
Збувшися скорбів землі.

Рук і на час не складала,
Щиро кохала діток,
Листу якогось-то ждала,-
Тільки і знав наш куток.

За день одсунула книжку,
За день не стала робить,
Як опинилась на ліжку,-
Нічим було пособить.

В непогідь, стужу злиденну
(Певно, сама сирота!)
Зайде в хатину нужденну,
Словом усіх повіта.

Дасть, коли треба, поради,
Викладе все до пуття...
Боже! З якої б то ради
Їй відбирати життя?

Журно посходились дітки
Обік німої труни:
Втратили неньку сирітки,
Втратили промінь вони.

Вдарив і дзвін похоронний...
Нічого, мабути, ждать:
Треба людині сторонній
Шану останню віддать.

Дим закурився з кадила,
Серце зворушував спів...
Що дітвора голосила,-
Просто не чути попів.

А як на цвинтарі стали,
Кинули грудку землі,-
Гірко батьки заридали,
Аж надривались малі.

Мовчки вернули на помин,
Що громадяни знесли,
Якось не складувавсь гомін,
Навіть дяки не пили.

Та й розійшлися по хатах,
Школа осталась пуста...
Хуга свистить по загатах,
Жалібно труп заміта.

ПАНСЬКИМ ДІТКАМ

Весело вам, дітки,
В горницях просторих;
Їстоньки чи питки —
Всього є в коморах.

Піднялися ранком —
Наймичка вас тіше;

Ляже ніч серпанком —
Спати заколише.

Зростете без труду,
Пройдете ви школу,-
Вам привіт від люду
По всьому околу.

Легкий заробіток
Вам на всіх дорогах...
Не забутьте ж діток
Ви тоді убогих:

Шо одно працюють
Змалку до могили,
А проте старцюють,
Завжди недоїли...

Що не сходять з поля,
А не мають хліба.
Що вік душить доля,
Справжня непотріба...

Що для вас, панята,
Віддали всі соки,
Та, мов цуценята.
Мулять свої боки...

Що свитки простацькі
Не до ваших красних...
Пригорніть по-братськи
Ви отих нещасних!

ПРОРОК

По городах ходив пророк
Віщати людям слово боже,
Карав він сміливо порок,
Життя осуджував негоже.

Та не послухали тих слів,
Зняли сліпуче грішні руки;
І полилась невинна кров;
Летіли градом каменюки.

Не залякався муж святий,
Підставив розбишакам груди,-
Він бачив морок їх густий,
Взивав: "Прочніться, браття-люди!"

Роздався разом щирий плач:
"Прости нас, отче, коли мога!
У тьмі блукаємо,— пробач
Та покажи нам шлях до бога!"

І от громада повела
По всьому городу пророка;
Ридав святий,— і потекла
Братерства проповідь широка.

ЩОГЛИК

"Щоглик! Щоглик!" Дітки раді.
"Щоглик!" — тільки і слівця.
А він тріпавсь на принаді,
Марно рвався із сильця.

Визволяють — скільки сміху!
"Глянь, дідусю, глянь, чи ба?"

"Бачу, дітки, вашу втіху;
Зате щоглику журба!

Зна, що буде нудить світом;
Не про нього ваш куток...
Щебетав би собі літом
Та згодовував діток.

Не привикне він до клітки,
Бо неволя всім гірка...
Не то пташки, милі дітки,-
Шкода навіть черв’яка.

Кожна твар — наймення боже —
Жити хоче, як і ви...
Хай же більш чуття вороже
Вам не кружить голови.

Тож послухайте старого:
Не держіть узаперті
Цього щоглика малого,
Бо загине в самоті!"

Позирнули дітки вгору,-
Пурхнув щоглик з рукава:
Знов витає по простору,
В небі ясному співа!

"Щоглик! Щоглик" — дітки раді.
"Щоглик!" — тільки і слівця...
З того часу на принаді
Вже не ставили сильця.

СИРОТИ

Занедужала сирітка —
Відцуралися усі;
Час пройшов: знов, наче квітка,
Залишала у красі.

Знову хлопці з хистом вдатним
Залицятися, та ба:
"З сіромахою остатнім
Одружуся я хіба!"

Відказала і справдила
Сиротина чарівна:
Під вінцем святим ходила
З бідолахою вона.

І живуть собі щасливо
У коханні та миру,
Ще й нікому (от що диво!)
Не завидують в миру!

З ДУМОК СУЧАСНИХ

Запорожжя та козацтво
Спать уклалися в журбі...
Інший час, панове братство,
Інші теми на добі!

Відлічивши козакові
Поважання данину,
Чи не глянуть мужикові
У хатиноньку сумну?

Глянуть просто, без серпанку,
Яким все обволіка

Пан-поет, що бачив з ганку
Богоносця-мужика.

Наш мужик — то неук темний,
Працівник, але бідар,
Скарб незчерпано-таємний,
Що живився володар.

Довго ним ми рабували;
Кров лилась, свистів батіг,
Іще довше глузували,
Стали падати до ніг.

Бо часом рабування
Нас окрило каяття;
Найсвятіші почування
Зворушили гидь життя.

Але та любов висока,
Хоч правдивою була,
Зором збільшеного ока
Зайвих фарбів надала.

Зникла геть жива людина,
Розпочався був туман;
Та минула ця година
Повишаючих оман...

Перед нами — брат нужденний,
Яким він і справді є.
Тягне жереб свій злиденний
Та кляне життя своє.

Вік пита сірома неба:
Чи не пустять з рук кати?..
Отому найперше треба
Бідоласі помогти!

Появить на очі люду
Його ж сховані скарби —
Справа гідна сил та труду,
Річ достойна боротьби!

Хлоп-мужик, панове братство,
То — підстава в наші дні...
А Січ-мати та козацтво —
Хай царствують у труні!

ДО ДІТЕЙ

Коли б, о дітки, малась мога
Знов повернутися між вас!
Так заросла давно дорога,
Побив надії хмурий час!

Зазнайте ж втіх, поки не пізно,
Під пильним доглядом сім'ї,
Та не розкидано вас різно
З-під крилець неньчиних її!

Нехай же вам господь — благаю —
Протягне дітство золоте,
Щоб ви росли на радість краю
Без мук, що потім уздрите!

ОТРУТА

Шкода, мовляв, про те й балакать,
Чому ніколи більш не буть,
Все, кажуть, можна переплакать,
Все можна на світі забуть.

Минають літа,— образ милий
З душі притихлої зника,
Уяви поприсок [15] безсилий
Туманом час заволіка.

Та сум останеться, не згине,
До суду-віку буде жить...
Хто серце вражене запине,
Отруту зможе затужить?

* * *

Мов ангела, тебе я стрінув
В тюрмі, так доля розлуча:
Мене в один край жереб кинув,
Тебе до другого труча.

Поглянуть раз, послухать мови,
Очей подовше не звести —
І тихо полум’я любови
Самому довіку нести!

ДО ШКОЛИ

Ну, прокидайтеся, діти:
Ранок — до книжки пора!
Сонечко вспіло залити
Все посереду двора!

Швидше вдягайтесь до школи!
Кращі прогаєте дні,-
Пізно вертати,— ніколи
Їх не завернете, ні!

Змалку кохайтесь в освіті,
Змалку розширюйте ум,
Бо доведеться у світі
Всяких назнатися дум.

Треба самим розвертати:
Як і до чого все йде,
Шлях безпомилишно взяти,-
Той, що до правди веде.

Щоб не зросли ви на сором
(Бійтесь найпаче того)
Та не зробились позором
Рідного краю свого!

ДО В. ЧАЙЧЕНКА

З далекого краю,
Кобзарю коханий,
Тебе я вітаю,
Мій любий, незнаний!

Благаю спокою,
Здоров’я та сили —
Міцною тропою
Іти до могили.

З’являть, як донині,
Художницьку вроду

На радість країні,
На благо народу.

Щоб дальш розцвітала
Та врода кращ квіту,
Щоб сміливо стала
Пред зорами світу!

ДУМКА ТЮРЕМНА

Коли вже кинуть мурувати
В’язниці мирові кати?
Не нам кайдани розірвати,
Неволю зо світу знести.

Болить душа, і слабнуть руки,
Безсило думка замира;
В устах німіють журні звуки...
Де ж ти, сподівана пора?

Вона не прийде, не загляне
За часу нашого між люд;
Мов квіт підтятий, серце зв’яне;
Снаги не вистаче на труд.

Перейдуть дні — і трупи наші
Попихач, лаючись, складе;
Не все ж умре: гіркої чаші
Удруге пити не впаде.

Потроху прийметься насіння,
Що розсівали— навкруги,
Зросте міцніше покоління,
Що не подужають враги.

За в’язнем в’язень одстраждає,
Але настане легший час,-
І добрим словом спогадає
Потомок вільний мертвих нас!

Так заточенець думав думу,
Один конаючи в тюрмі;
І тільки стіни зором глуму
Зі тьми дивилися самі.

ДО УКРАЇНЦІВ

І

Боже! Чи знайдеться край, так зрабований,
Як Україна, чи ні?
Люд наш цупкими кайданами скований,
Гине без світла на дні.

Боже! За віщо ж так рученьки зв’язано
Його надії синам,
Що й розмовлять та писати заказано
Рідною мовою нам?

Що ж, українці! Не вішаймо голови!
Треба рятунок знайти:
Бо ще вживають і нашого олива
По цесарщині [16] брати.

Як не здаються там стиски жорстокими,
А наперед все руша
Русь-Україна повільними кроками,
Б’ється народна душа.

Гей, українці! Не бійтесь притичини,-
Рушимо сміло туди;
Здіймемо зори свої до Галичини,
Збільшимо спільні плоди!

Жваво ж до праці тією дорогою,
Сили докупи знесім!
Сонце свободи над Руссю-небогою
Ярко засвітить усім!

Та й посеред України південної
Марно не складуймо рук,
Поки не зборемо долі злиденної,
Поки не звертиться крук,

ІІІо наші ребра довбе з ненажерністю,
Нам не даючи дихнуть...
Годі вважати ті думки химерністю,
Шиї покірливо гнуть.

Тож, українці, кажу, прокидаймося,
Швидше до гурту, за труд!
Годі, ми плутали в пітьмі...
Не даймося більше в лабети облуд!

Боже! Чи знайдеться край, так зрабований,
Як Україна, чи ні?
Люд наш, цупкими кайданами скований,
Гине без світла на дні.

II

Вставайте, вкраїнці! Рушаймо без ляку!
До труду закликую вас!

Зганяли потроху батьки наші мряку,
То й нам поробитися час!

Гуртом же, вкраїнці, до лану освіти,
Шоб вихід пошвидше знайти;
Прокиньмось від рабства, зневолені діти,-
Стяг рідний пора піднести!

Народний добробут — то наша підстава
До щастя у вбогім краю.
Гей, нумо ж до праці. Трудівникам слава,
Повища від слави в бою!

Закиньмо безглузді, нікчемні посвари
За йори, за дашки та ять...
Хай сором на вас, баламутів, та кари,
Що губите люд свій уп’ять!

Вставайте, вкраїнці! Рушаймо без ляку!
До труду закликую вас!"
Не нам розігнати згромаджену мряку,-
Ми, однак, наблизимо час!

III

Багацько в нас було працівників пера,
Та щось малі, проте, лишилися здобутки.
Передивись хоча "Покажчик" Комара:
Зібгає вірш чи жарт,— ото всього добра,-
Та й шасть з очей — нема про його й чутки.

Великий сум під час правдиво дотика
За брак загальний свідомості: "Хто ми?"
Де праця наша стійна та тривка,

Любов до краю щира та палка?
Де мислі слід — художньо-творчі томи?

Тяжкі обставини — то безперечна річ...
Але що ж ми зробили в межах моги?
Як перш, над краєм непрокидна ніч.
Химерний блескіт нам припав до віч,
Без діячів стоять пустими перелоги.

Де ж ви, освічені — сестриченьки, брати?
Чи вже і дальш іти отак повинно?
Чи вже ніхто із вас не здужа помогти
Тій купочці старих борців, що до мети
Помимо перешкід змагається невпинно?

IV

Гей, брати! Над рідним краєм
Густо звисла пітьма ночі;
А ми мовчки потураєм,-
Сон важкий склепив нам очі.

Поки ж гулими [17] волами
Запрягатись в ярма, поки
На собі носити плями
Сороміцької мертвоти;

Сліпо йти, куди нас пхнуто,
Куди правлять швидкі струми?
Навіть серце наше скуто,-
Ним керують рабські думи.

Мов столітній дуб корою,
Заросли ми товсто брудом,

Та тиняємось марою,
Кістяками поміж людом.

А прокинувшись від сону,
Здіймем зараз страмну бучу
Або кличем охорону,
І без того невсипучу;

Доки тим звичайним робом
Не загубим вкінець краю,
Як губили, та над гробом
Не затужим: "Де ти, раю?"

Гей, брати! Поки не пізно,
Прилучаймось враз до праці,
Та не врозтіч, та не різно,-
Збудім хати і палаци!

Через власні свої дії
Здужа люд наш устояти,
І справдяться ті надії,
Що не згине наша мати!

ДО О.Б-ОЇ

Перед тобою шлях неволі,
І що зустріне — хто вгада?
Не раз від мук на яснім чолі
Застигне думка молода.

Потратить міць на дні острога,
Загинуть жертвою хреста...
Болить душа... благаю бога,
Щоб проминула доля та!

Щоб стиха навіть не торкнулось
Життя пануючого зло,
А знов до серденька вернулось,
Що в йому квіткою цвіло!

ДО Б. С-ГО.

Прощай, коханий ляше-друже!
Час розістатись настає.
А як болить, як б’ється дуже
Від туги серденько моє.

Одно гадали ми з тобою,
Шукали одного шляху,
І от зійшлись в тюрмі з собою,
Найшли недоленьку лиху.

Мир чарівничої омани
Пред нами птахом зник давно:
Неволя вічна та кайдани —
То нам судилося одно.

Але ж і ту судьбу шалену
Не довелось ділити нам:
Ти — за Байкал, а я — за Лену,
Розтечемось по чужинам.

Хто зна: чи вернеться спромога
До праці стать за все святе,
А чи навік тяжка дорога
Колючим терном заросте?

Отак-то, голубе мій, ляше!
Тобі — рудник, мені — тайга...

Та не належить серце наше
До пут утисника-врага.

Віддавна руки нам невільні,
Душі ж неволя не скує;
Єднають нас змагання спільні,-
Хто їх хортами зацькує?

Не кривда п’яного магната,
Не заздрість жирного ксьондза,-
Нас порушає проти ката
Журби вселюдської сльоза.

В чаду скаженого прокляття
Потоком кров лили батьки;
Той час минув: ми — рідні браття,
Ми — нерозлучні бояки.

За що ж? За те, щоб духом згоди
Все пойнялося між людьми.
Щоб наші змучені народи
Так побраталися, як ми!

ДО ВЕЛИКОРУСЬКОГО ПОЕТА РАМШЕВА

"Хай мирно сплять собі мерці;
Нам піклуватися живими!" —
Так ти казав, та речі ці
Остались краще б хвильовими!

Безрадність людського життя
В нас одбере до краю сили,
І от з душі спливе чуття —
В сльозах припасти до могили.

Бо на гробах людей святих,
Що твердо гинули від ката,
Шукає кожен з нас утіх,
Любові учиться до брата.

Що наша дійсність? Ревіт гріз,
Невтихомирне пекло смаги...
Багацько ллється в світі сліз.
Та дуже мало щось розваги!

Одну відраду нам дають
Гіркі конання рабських станів:
Зародком ліпшого стають
Ті скорби горя та кайданів.

Насунуть дні: все згине, все
Приглухне в лоні, крім розпуки...
Що ж наші сили піднесе,
Запинить нам дошкульні муки?

То — світла думка про мерців,
Про те, як гибли певні браття...
Вона знов викличе борців,
До бою знов натхне завзяття!

Шануймо ж пам’ятки оті;
Хай про минуле грають струни!
Немає величі в житті,
Так є зате величні труни!

З ЕЛЕГІЙ

І

Процвітала рожа
Супроти вікна,
Запашна та гожа,
Пишна та рясна!

Але ось ударив
Лютий студенець,
Листячко ошпарив,
Погубив вкінець.

Так тьма непроглядна
Забива стежки,
Північ безвідрадна
Мотлошить думки!

II

Я не промовлю, збувшись волі:
Коли б знаття!..
Бо добре знав, якої долі
Ждать від життя.

Давно вбачав, що муки люті —
То жереб мій;
Що вік мине в пекучій скруті,
В нудьзі німій.

Та не візьму я благ покою
За муки ті,
Спітканий долею тяжкою
Узаперті.

Бувають дні, як саме нині,
Що кращ страждать,

Аніж розкош живій трунині
Себе віддать!

III

Я стояв край вікна та дивився надвір:
Насувала кругом завірюха;
Зворушилась тайга і завила, мов звір,
Дикий завід доносився уха.

І почувся мені в завиванні тому
Звук кайданів, проклять та погрози,
Страшний свист батогів, окривавший тюрму,
І зітхання, і стогін, і сльози.

А із пекла того один образ сумний,
Милий образ святої людини,
У крові, подавав: "Час минеться страмний!
Жди нехибно ясної години!"

IV

Прокидалось усе та цвіло навкруги;
Синій пролісок вився з-під снігу;
Розлилася вода, пойняла береги,
З гуком шумним проносило кригу.

Із далеких країн повернулись пташки,
Задзвеніли в пахучому гаю;
Скоро в зелень рясну уберуться садки,-
Не пізнати розкішного краю.

Тільки серце моє крила туга німа,
Не втішала квітуча природа;

Тільки в серці, як перш, панувала зима,
Не проходила хмура негода.

Нерозважна журба по утраті весни
Ясно глянуть мені не давала...
А з північних снігів, з гуртової труни
Закатована тінь уставала.

V

Життя стає щодалі гірше
В тяжких кайданах чужини;
Мені не бачити вас більше,
Украйни милої лани!

Не подихнуть повітрям рідним,
Докупи з людом не брести,
Не поділити з краєм бідним
Змагань до певної мети.

Не працювать під спільним стягом
Там на братерньому шляху...
Моїх вражінь справжнім обсягом
Тайгу призначено глуху!

VI

Скрізь повіяло весною,
Все новим життям цвіте...
Що ж я долею земною
Не вдоволений, проте?

Бо вбачаю я докупи
Слід мертвоти навкруги:

Між живучим людом — трупи,
Між друзями — вороги.

Цвіту моренько пахуче
Відусюди обійма;
Але горе невсипуче,
Як і перш, не йде з ума.

ДО М. О-В А

Прощай, мій щирий друже-брате!
Бог зна, чи стрінемося ми...
Нехай свій пал живий потрате
Душа під тяжею тюрми,
Все перениє у незгоді,
До всього стане байдуже...
Дарма... нехай... на самім споді
Твій образ світлий збереже;
Любов’ю буде пам’ятати
З мого далекого кутка
І сумно думкою витати
В безодні темній рудника!

ПОЕТАМ-УКРАЇНЦЯМ

До вас, поети-українці,
Шлю — вибачайте — дружній лист,
Щоб повітати наодинці
Та дяку висловить за хист.

Доходять часом ваші звуки
В мою далечину глуху
І гоять чаром біль розпуки
На самотинному шляху.

Від вас одрізнений навіки,
Докупи думкою живу...
Прийміть же щиро братні стріки
Про нашу долю світову.

Бажав, бач, я сказати в листу
Про рідний брак громадських благ
Та притулить до того змісту
Від себе декілька уваг.

Не все співати нам про квіти
Та любуватися Дніпром...
Година — дбать про шлях освіти,
Люд забезпечити добром;

Спинить навколо голос стонів,
Шо крають серденько притьмом,
Розвіять пітьму забобонів,
Впотужить голови умом;

Збудить чуття самопізнання,
Шаноби власної чуття,
Розсунуть цілі прямування
Замість товктися без пуття.

Хай мертва буква вас не мане
До свар, заслонюючи суть;
Славетніш німці чи слов’яне —
Ті спірки краю не спасуть.

З усіх усюд берімо здатки,
А не зачерв’юймо в багні;
Меткої жизності нестатки —
Умови гибелі справжні.

Народ, покинутий на злидні,
Народ, плазуючий у млі,
Повинен стратить риси рідні,
Безслідно стертися з землі!

ПІСНЯ КАЙДАННИКІВ
(З братнього листа вийнята)

Там, де сопки [18] доокола
Лютий холод міцно стис,-
Ми, обтяті попівчола,
У кайданах, в блиску спис,-
Крізь півморок шахти душний,
Не жалівши сили рук,
Довбемо граніт бездушний
Безвідрадним "стук!" та "стук!".

Розійшлися ви маною,
Мрії правди та добра!
Вам доранньою труною
Стала каторжна нора.
Зникли чарівні омани,
Стяг наш вирвано із рук...
Глушимо ми в серці рани
Одностайним "стук!" та "стук!".

Із пустинь безлюдних всюду,
Тільки хуга загуде,
Гук той піде по народу,
В рідні груди западе!
На святе свободи діло
Вишле сотні свіжих рук...
Бийте ж, браття, бийте сміло,
Безупинно "стук!" та "стук!".

ВЕЧІР

Оддихнім від жару;
Божий день потух;
По селу отару
Розігнав пастух.

Холодненький морок
Потяга з долин,
Огорнув пригорок,
І ставок, і млин.

Гамір переднічний
Всюди затиха:
Спить трудівник вічний.
Важко в сні зітха.

* * *

Ні словечка нівідкуди...
Тяжко мерти вдалині,
Пориватись вік між люди,
В самоті кінчити дні.

Мов заглухло все на світі;
Пронеслись без вороття
Сни любові, не пригріті
Світлим променем життя.

Не бажав я звить кубельця,
Де б у затишку цвіли
Мир та рай, куди б весельця
Човник тихо принесли.

Прямував я більш до труду
У братерньому гурті,
Щоб корисним стати люду...
Не справдились думи ті!

* * *

Я не співець чудовної природи [19]
З холодною байдужістю її;
Мій ум ворушать змучені народи,-
Їм я віддав усі чуття мої.

Серед улитих золотом просторів
Я бачу люд без житнього шматка...
Блакить... пташки... з-під соловйових хорів,
Мов ніж, вражає стогін мужика.

Нехай кругом розумний лад та втіха,-
Не здужа їх мій мозок осягти:
Бо скільки скрізь пекельницького лиха;
Незгірш як звір братів гризуть брати.

Нехай поети, до вітхнення вдатні,
Співають нам на всякі голоси
Про мирові куточки благодатні,-
Де є страждання, там нема краси!

Нехай вони на "матерньому лоні"
Мук забуття вишукують дарма,-
Їх не заспать: у серця відгомоні
Озветься мир з турботами всіма!

СПРАВЖНІ ГЕРОЇ

Не вам мій спів, уквітчані герої
Кривавих справ, не вам мій голос,— ні!
З-під барв рожевих вигадки пустої
На чорнім тлі ви бачитесь мені.

Хай досі сниться іншому піїті
Шалений брязкіт кинутих шабель...
Не кращ було б запособлять освіті,
Підняти люд хоть на один щабель?

Моя хвала трудівникам незнаним,
Шо двигли мисль по селах, хуторах,
Цуравшись власно мрій золототканих,
Чий невідомо почиває прах;

Чий вік минув за працею, як днина,
Сліпим братам торуючи межу...
Перед тими я стану на коліна,
Героям тим подяку я зложу!

Моя хвала живим, як і помершим,
Отим борцям за будуче Русі,
Тим страдникам за друзяків найпершим,
Що сяють нам у чарівній красі!

Взяли вони в житті шляхи колючі
Серед пригод та всякої нужди...
Окриють їх колись вінки немручі,-
Затихне навіть галас ворожди!

ДО МАТЕРІ

Мамо-голубко! Прийди подивися,
Сина від мук захисти!

Болі зі споду душі піднялися,
Що вже несила нести.

Мамо-голубко! Горюєш ти, бачу,
Стогнеш сама у журбі;
Хай я в неволі конаю та плачу,-
Важче незмірно тобі.

Бачити більше тебе я не буду;
Не дорікай, а прости;
Та від людського неправого суду
Сина свого захисти!

І поглянуть навіть гірко,
І вбачається мені,
Що крізь хмари, ясна зірко,
Сяєш ти у вишині.

І сталось диво, славне з див:
Охаменулись слуги мряки;
Пророк в них душі розбудив,-
Додолу пали злодіяки.